

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Коляда Наталія Вікторівна,

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
ORCID ID: 0000-0002-6108-3482

Тарасова Тетяна Борисівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
ORCID ID: 0000-0003-0353-7199

Стаття присвячена актуальній проблемі ціннісних орієнтацій особистості та їхнього формування. Представлено розгляд проблеми ціннісних орієнтацій особистості як однієї з теоретичних проблем психології розвитку особистості в процесі соціалізації. Розкривається сутність психологічного феномену ціннісних орієнтацій як одного з найважливіших результатів соціалізації особистості. В якості показника ціннісних орієнтацій особистості використовується показник значущості для неї певних соціальних цінностей. Особлива увага приділяється віковим особливостям становлення ціннісних орієнтацій в ранньому юнацькому віці. Підкреслюється, що в цьому віковому періоді відбувається ствердження світогляду, як центрального психологічного утворення особистості. Ціннісні орієнтації складають один з найважливіших компонентів світогляду особистості. Розкривається актуальність дослідження даного феномену у сучасних соціальних умовах. Робиться висновок про необхідність спеціальної психологічної та педагогічної роботи щодо формування змістовних ціннісних орієнтацій сучасного юнацтва.

Стаття містить деякі результати емпіричного дослідження ціннісних орієнтацій учнів старших класів загальноосвітніх шкіл. Показано, що жодна з запропонованих у психодіагностичному дослідженні цінностей не має для досліджуваних високого ступеня значущості, всі мають або помірну, або низьку значущість. Але серед помірно значущих цінностей перше місце займають цінності «творчість» та «родина» (по 35,7%), на другому місці цінність «здоров'я» (28,6%), а третє місце зайняли цінності «кар'єра» та «відпочинок» (по 14,3%). Формуються висновки щодо теоретичної та практичної значущості отриманих результатів та про перспективи подальшого дослідження проблеми.

Ключові слова: особистість, розвиток особистості, соціальні цінності, ціннісні орієнтації особистості, види ціннісних орієнтацій, віковий період, ранній юнацький вік.

Koliada Nataliya, Tarasova Tetiana. Psychology of personality development: value orientations in early youth

The article is devoted to the actual problem of the value orientations of the individual and their formation. The consideration of the problem of value orientations of the individual as one of the theoretical problems of the psychology of personality development in the process of socialization is presented. The essence of the psychological phenomenon of value orientations is revealed as one of the most important results of the socialization of the individual. An indicator of the significance of certain social values is used as an indicator of a person's value orientations. Special attention is paid to the age-related features of the formation of value orientations in early youth. It is emphasized that in this age period the worldview is affirmed as the central psychological formation of the personality. Value orientations are one of the most important components of an individual's worldview. The relevance of the study of this phenomenon in modern social conditions is revealed. A conclusion is made about the need for special psychological and pedagogical work on the formation of meaningful value orientations of modern youth.

The article contains some results of an empirical study of the value orientations of students of senior classes of secondary schools. It is shown that none of the values proposed in the psychodiagnostic study have a high degree of significance for the subjects, all have either moderate or low significance. But among the moderately significant values, the first place is occupied by the values «creativity» and «family» (35.7%), the second place is the value «health» (28.6%), and the third place is occupied by the values «career» and «rest» (14.3%). Conclusions are formulated regarding the theoretical and practical significance of the obtained results and the prospects for further research of the problem.

Key words: personality, personality development, social values, personal value orientations, types of value orientations, age period, early youth.

Вступ. Ціннісні орієнтації завжди виявляються у сфері розгалужених взаємовідносин між людиною та суспільством (стосовно праці, колективу, культури, побуту, дозвілля і т. п.). Саме вони дозволяють робити висновки про ступінь втілення соціально необхідних норм, регламентацій, зразків поведінки в індивіду-

альній свідомості. Діяльність людини невіддільна від ціннісних орієнтацій, які завжди мають індивідуальну специфіку. У такий спосіб забезпечується механізм взаємозв'язку і взаємодії особистості і суспільства, одиничного і загального, внутрішнього й зовнішнього.

Ціннісні орієнтації становлять один із найважливіших компонентів світогляду особистості, найбільш відповідальним етапом формування якого є віковий період юності. У цьому періоді центральним новоутворенням свідомості особистості є психологічна готовність до адекватного життєвого самовизначення на основі сформованого світогляду. Проблема ціннісних орієнтацій особистості, їх структури, становлення та динаміки залишається незмінно актуальною та набуває особливої значущості в умовах соціально-економічної і духовно-культурної трансформації і реформування суспільства.

Матеріали та методи. Аналіз теоретичних засад дослідження психологічних особливостей ціннісних орієнтацій особистості логічно має починатися з поняття «цінність». Існує значна кількість визначень поняття «цінність», що мають як загальний, дуже широкий сенс, так і зводять це поняття до одного з явищ мотиваційного процесу. У більш загальних визначеннях поняттю «цінність» може надаватися кілька значень, в залежності від розглянутого аспекту:

1) цінність – як суспільний ідеал, вироблений суспільною свідомістю, що містить абстрактне уявлення про атрибути належного в різних сферах суспільного життя; це загальнолюдські і конкретно-історичні цінності;

2) цінності, які постають в об'єктивній формі у вигляді творів матеріальної і духовної культури або людських вчинків;

3) соціальні цінності, заломлюючись через призму індивідуальної життєдіяльності, входять у психологічну структуру особистості у формі особистісних цінностей.

Поняттю «цінність», як складової особистості, надається неоднакове значення в різних психологічних школах. Так, Кислинська Д. М., Мілорадова Н. Е. [5], аналізуючи поняття цінностей та ціннісних орієнтацій в психології зауважують, що наприклад, З. Фройд не торкався прямо проблеми цінностей, але співвіднесеність з ними все-таки мала на увазі. Суперего З. Фрейда являє собою по суті «сховище» як несвідомих, так і соціально обумовлених моральних установлень, етичних цінностей і норм поведінки, які служать свого роду суддею або цензором діяльності і думок Его, встановлюючи для нього певні межі.

Багато неопрейдистів намагалися соціологізувати теорію З. Фрейда. Так, на думку Е. Фромма, у кожної людини є потреба в цінностях, які направляють її вчинки і почуття. Е.Фромм поділяє їх на дві категорії:

1) офіційно визнані, неусвідомлювані (релігійні та гуманістичні) цінності;

2) дійсні, несвідомі (породжені соціальною системою).

Друга група є безпосередніми мотивами людської поведінки. Обидві групи структуровані і утворюють ієрархію, в якій вищі цінності визначають всі інші як необхідні для реалізації перших.

Проблема регулятивної ролі вищих людських цінностей – смислових утворень ставиться представниками

гуманістичного спрямування. Центральною ланкою теорії особистості А. Маслоу є самоактуалізація – прагнення людини до більш повного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, які є вищим ступенем в ієрархії потреб. За А. Маслоу, всі люди, що самоактуалізуються прагнуть до реалізації «буттєвих» цінностей, що виступають як життєво важливі потреби. А. Маслоу вважає, що є певні цінності, притаманні кожній людині. Він виділяє дві групи цінностей:

– Б-цінності (цінності буття) – вищі цінності, властиві людям, що самоактуалізуються (істина, добро, краса, цілісність, подолання дихотомії, життєвість, унікальність, досконалість, необхідність, повнота, справедливість, порядок, простота, багатство, легкість без зусилля, гра, самодостатність);

– Д-цінності (дефіцентні цінності) – нижчі цінності, оскільки вони орієнтовані на задоволення якоїсь потреби, яка незадоволена або фрустрована.

Узагальнюючи певні теоретичні позиції ми базуємося на твердженні, що цінності – це об'єктивна властивість предметів та явищ дійсності задовольняти певні потреби людини, а також абстрактні ідеї, що втілюють в собі суспільні ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного [7]. Цінність – явище суспільної свідомості, що в індивідуальній свідомості відображається в формі ціннісних орієнтацій, які стають важливим фактором соціальної регулювання всіх аспектів життя людей. Інтеріоризація цінностей як усвідомлений процес відбувається лише за умови наявності у людини здатності виділити з безлічі явищ ті, які представляють для нього деяку значущість, а потім перетворити їх у певну структуру в залежності від умов існування ближніх і дальніх цілей свого життя, можливостей і реалізації та т.п.

Сучасні науковці [3; 6] стверджують, що ціннісні орієнтації особистості – одне з основних структурних утворень та є найважливішою характеристикою зрілої особистості, оскільки визначають її ставлення й особливості взаємодії з навколишнім світом, детермінують і регулюють поведінку людини. Усвідомлюючи власні ціннісні орієнтації, людина шукає своє місце в світі, розмірковує над сенсом і метою життєдіяльності.

Незважаючи на різні підходи до розуміння природи ціннісних орієнтацій, дослідники визнають, що особливості будови і змісту ціннісних орієнтацій особистості обумовлюють її спрямованість і визначають позицію людини по відношенню до тих чи інших явищ дійсності. Так само одностайна думка, що ціннісні орієнтації відіграють головну роль у регуляції соціальної поведінки людини, включаючи диспозицію особистості, її установки, мотиви, інтереси і навіть «сенс життя» [2; 6].

У структурі ціннісних орієнтацій особистості психологи зазвичай виділяють три інтегрованих компоненти: пізнавальний, емоційний і поведінковий. Кожен із них бере участь у формуванні особливостей ціннісної орієнтації і при цьому може мати самостійне значення, як за змістом, так і за ступенем прояву. Крім того, суспільні явища, що відбиваються в свідомості

індивіда, на основі яких формуються ціннісні орієнтації особистості, надзвичайно складні і різноманітні за змістом, а наше сприйняття вибіркоче і прагне схопити, перш за все, характерні й істотно значущі для нас властивості об'єкту, що відбиваються.

Система ціннісних орієнтацій має складну структуру, компоненти якої простежуються в конкретних видах громадських відносин. Ціннісні орієнтації, як і будь-яку психологічну систему можна представити як багатовимірний динамічний простір, кожний вимір якого відповідає певному виду суспільних відносин і має у кожної особистості різну вагу. Найважливішою характеристикою системи ціннісних орієнтацій є її багаторівневність, що виявляється в ієрархічній будові цієї системи.

Суб'єктивне відображення значущих цінностей у свідомості людини являє собою систему ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації особистості можна вивчити з точки зору виявлення їх психологічної сутності, причин виникнення, механізмів формування та розглядати як певний результат особистісного розвитку як результат взаємодії суб'єктивних і об'єктивних детермінант цього розвитку.

У першому випадку основним предметом дослідження стають психічні процеси, які обумовлюють виникнення у людини тієї або іншої системи ціннісних орієнтацій особистості, а в другому, зміст цієї системи і ієрархічна структура, регуляторна функція в соціальній поведінці. Обидва підходи рівною мірою можуть бути використані при вивченні вікових та індивідуальних особливостей формування особистості. Але саме останнє найбільшою мірою може характеризувати готовність особистості до знаходження місця для себе, для своєї системи цінностей в системі ціннісних координат суспільства.

У процесі виявлення особливостей ціннісної орієнтації учнів старших класів закладів середньої освіти як показника певного рівня розвитку їх особистості необхідно враховувати два основних параметри: ступінь сформованості ієрархічної структури ціннісної орієнтації і зміст ціннісних орієнтацій, який характеризується значущістю певних цінностей, що входять в цю структуру.

Значення дослідження ціннісних орієнтацій особистості визначається тим, що вони являють собою перетворення культурних цінностей в стимули і мотиви практичної поведінки людей. Ціннісні орієнтації особистості формуються поетапно, включають в себе кілька компонентів та стають основою світогляду людини як системи її поглядів на об'єктивний світ і своє місце в ньому, ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе. Світогляд обумовлює основні життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації – це погляд на світ у цілому, система уявлень про загальні принципи і засади буття, життєва філософія людини, сума і підсумок усіх знань. Але, світогляд – не просто логічна система знань, а система переконань, що виражають ставлення людини до світу, її головні ціннісні орієн-

тації. Своєрідний фокус світоглядних пошуків юнацтва – це проблема сенсу життя. Людина в цьому віці шукає формулу, яка разом висвітлила би їй і сенс власного існування, і перспективи розвитку всього людства. Психологи розглядають потребу пошуку сенсу життя як характерну для дорослої людини. Той факт, що у віці 14-18 років ця потреба починає проявлятися у школярів служить свідомством про їх дорослішання [1; 4]. Але спрямованість цієї потреби, яка виражається в ціннісних орієнтаціях, змушує задуматися про значущість цінностей, які привласнюють молоді люди, і тієї позиції, яку вони займають.

Таким чином, ціннісні орієнтації являють собою цілісне структурно складне, особистісне утворення, що характеризується певними закономірностями взаємодії всіх його психічних компонентів. При цьому кожен із компонентів може мати самостійне значення в процесі формування ціннісних орієнтацій. Як стійке, самостійне структурне психологічне утворення ціннісні орієнтації можуть формуватися лише на досить пізньому етапі вікового розвитку – в перехідний період від підліткового до юнацького віку. Наявність ціннісних орієнтацій свідчить про певний етап у формуванні особистості людини, появу таких психологічних структур, які значною мірою сприяють становленню її світогляду [1; 4; 7].

Результати дослідження. В проведеному стартовому емпіричному дослідженні система ціннісних орієнтацій учнів старших класів закладів загальної освіти визначалася за методикою «Ціннісні орієнтації» Г. Резакіної, в якій подані 40 тверджень, що стосуються певних цінностей, респонденту пропонується або погодитися, або не погодитися, або висловити сумнів стосовно кожного з цих тверджень. Дослідження проводилося з добровільними учасниками, онлайн, з використанням Google Forms. Вибірка складала 47 чоловік, з яких 25 осіб жіночої статі та 22 особи – чоловічої. Отримані результати рівня значущості для учнів старших класів закладів загальної освіти представлені у таблиці 1.

Як видно з таблиці із восьми запропонованих у методиці цінностей чотири мають низьку значущість (матеріальна забезпеченість, кар'єра, слава та відпочинок) і чотири - значущість помірну (здоров'я, творчість, сім'я, служіння). Однак, числові показники середніх балів усе ж свідчать про більш високу значущість цінностей сім'ї та творчості і найбільш низьку значущість цінності матеріальної забезпеченості.

Дані таблиці 1 розкривають лише загальну картину системи ціннісних орієнтацій учнів старших класів закладів загальної освіти. Більш докладні і цікаві результати дає аналіз ціннісних орієнтацій за ступенем значущості кожної окремої цінності у % від кількості опитаних, показники яких представлені в табл. 2.

Для наочності отримані дані варто представити у вигляді гістограми (Рис. 1)

У цілому представлені дані корелюють із даними таблиці 1 але спостерігається ряд цікавих тенденцій, що мають, на наш погляд, істотне значення для цілеспрямованого формування системи ціннісних орієнтацій учнів старших класів закладів загальної освіти. Це:

Рівень значущості цінностей для учнів старших класів (середній бал вибірки)

Цінність	Середній бал	Рівень значущості цінності
Здоров'я	2,0	помірно значуща цінність
Матеріальна забезпеченість	-1,4	низька значущість цінності
Творчість	2,6	помірно значуща цінність
Родина	2,8	помірно значуща цінність
Кар'єра	0,6	низька значущість цінності
Служіння	1,8	помірно значуща цінність
Слава	-0,4	низька значущість цінності
Відпочинок	1,3	низька значущість цінності

Таблиця 2

Ціннісні орієнтації учнів старших класів (у % від кількості опитаних)

Цінність	Ціннісна орієнтація			
	відкинута цінність	низька значущість цінності	помірно значуща цінність	значуща цінність
Здоров'я	0,0	21,4	50,0	28,6
Матеріальна забезпеченість	35,7	28,6	35,7	0,0
Творчість	0,0	14,3	50,0	35,7
Родина	7,15	7,15	50,0	35,7
Кар'єра	21,4	21,4	42,9	14,3
Служіння	0,0	21,4	78,6	0,0
Слава	14,3	42,9	35,7	7,1
Відпочинок	0,0	28,6	57,1	14,3

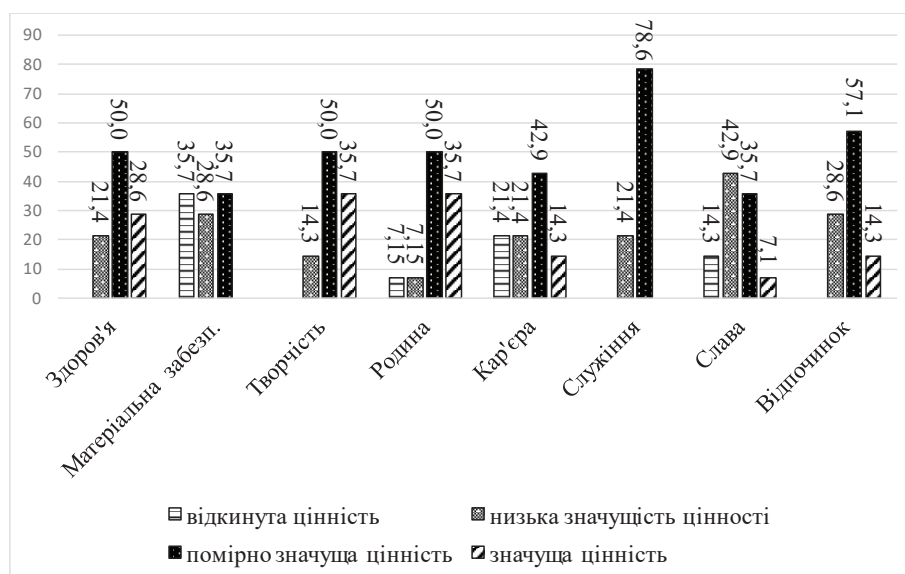

Рис. 1. Ціннісні орієнтації учнів старших класів (у % від кількості опитаних)

1) ніхто з опитаних учнів старших класів не відкинули цінності здоров'я і служіння;

2) так само ні в кого цінності матеріальної забезпеченості і служіння не є найбільш значущими;

3) серед відкинутих цінностей на першому місці опинилася цінність матеріальної забезпеченості (більше третини опитаних учнів) і цінність кар'єри (21,4%). Однак, наше ставлення до таких результатів неоднозначно.

4) серед найбільш значущих цінностей в системі ціннісних орієнтацій учнів старших класів закладів

загальної освіти виявилися цінності творчості і сім'ї в рівній мірі отримавши це місце у 35,7% опитаних.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз теоретичних підходів до психологічних феноменів «цінність» та «ціннісна орієнтація» свідчить про те, що вони є органічними елементами складної системи, відповідно, суспільної та індивідуальної свідомості. При цьому ціннісні орієнтації виступають як відображення у свідомості особистості певних соціальних цінностей у вигляді різного ступеня значущості цих цінностей.

Ціннісні орієнтації становлять один із найважливіших компонентів світогляду особистості, найбільш відповідальним етапом формування якого є віковий період юності. У цьому періоді центральним новоутворенням свідомості особистості стає психологічна готовність до адекватного життєвого самовизначення на основі сформованого світогляду. Отримані емпіричні дані свідчать про певні тенденції у формуванні ціннісних орієнтацій учнів старших класів загальноосвітніх шкіл. Виявилося, що жодна з запропонованих у психодіагностичному дослідженні цінностей не має для досліджуваних високого ступеня значущості, всі мають або помірну, або низьку значущість. Але серед помірно значущих цінностей перше місце займають цінності «творчість» та «родина» (по 35,7%), на другому місці цінність «здо-

ров'я» (28,6%), а третє місце зайняли цінності «кар'єра» та «відпочинок» (по 14,3%).

Ці результати можуть бути корисні у викладанні в закладі вищої освіти відповідних тем у «Загальній психології» та «Віковій психології», а також у професійній діяльності практичних психологів загальноосвітніх шкіл. Перспективи подальшого дослідження, на наш погляд, полягають у поглибленні отриманих результатів за рахунок використання інших психодіагностичних інструментів (наприклад, методики М.Рокіча), у зіставленні даних щодо ціннісних орієнтацій старшокласників з аналогічними показниками періоду зрілої юності (більш конкретно – студентства), а також виявлення гендерних особливостей ціннісних орієнтацій юнацтва взагалі.

Література:

1. Берегова Н. П., Джигун Л. М. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. № 3. С. 54–58.
2. Вакуленко О. Л., Чанчиков І. К. Особливості впливу ціннісних орієнтацій на життєстійкість особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. Випуск 32. Том 1. С. 32–36.
3. Варій М. Й. Психологія особистості. Київ : ВД «Сварог» 2020. 592 с.
4. Грінцова О. М. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 6. С. 9–13.
5. Кислинська Д. М., Мілорадова Н. Е. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. 2016. № 53. С. 64–73.
6. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України*. 2018. № 4. С. 28–33.
7. Рыбак О. С. Цінності та ціннісні орієнтації, їх значення у розвитку особистості. *Вісник Львівського університету. Серія Психологічні науки*. 2017. Вип. 1. С. 105–113

References:

1. Bereghova N. P., Dzhyghun L. M. (2022) Psykhologhichni osoblyvosti cinnisnykh orijentacij osobystosti junacjkogho viku [Psychological features of the value orientations of the personality of youth]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadsjkogho*. №3. S. 54–58. [in Ukrainian]
2. Vakulenko O. L., Chanchykov I. K. (2019) Osoblyvosti vplyvu cinnisnykh orijentacij na zhyttjestijkistj osobystosti [Peculiarities of the impact of value orientations on the vitality of the personality]. *Teorija i praktyka suchasnoji psykhologhiji*. Vypusk 32. Tom 1. S. 32–36. [in Ukrainian]
3. Varij M. J. Psykhologhija osobystosti [Personality psychology]. Kyjiv : VD «Svarogh» 2020. 592 s. [in Ukrainian]
4. Ghrinjova O. M. (2018) Psykhologhichni osoblyvosti stanovlennja cinnisnykh orijentacij osobystosti v piznjomu junacjkomu vici [Psychological features of the formation of value orientations of the personality in late youth]. *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija»*. № 6. S. 9–13. [in Ukrainian]
5. Kyslinsjka D. M., Miloradova N. E. (2016) Cinnosti ta cinnisni orijentaciji v psykhologhichnykh teorijakh [Values and value orientations in psychological theories]. *Visnyk KhNPU imeni Gh.S. Skovorody*. № 53. S. 64–73. [in Ukrainian]
6. Kobernyk L. O. (2018) Rolj ta misce cinnisnykh orijentacij u formuvanni osobystosti [The role and place of value orientations in personality formation] *Naukovo-praktychnyj zhurnal pivdennohogo naukovogho centru APN Ukrajinjy*. № 4. S. 28–33. [in Ukrainian]
7. Rybak O. S. (2017) Cinnosti ta cinnisni orijentaciji, jikh znachennja u rozvytku osobystosti [Values and value orientations, their significance in personality development]. *Visnyk Ljvivskogho universytetu. Serija Psykhologhichni nauky*. Vyp 1. S. 105–113 [in Ukrainian]